

Л. О. Сущенко

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки
Запорізького національного університету

Ю. Є. Зубцова

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки
Запорізького національного університету

ПРОФЕСІЙНИЙ САМОРОЗВИТОК МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ: ГАРМОНІЗАЦІЯ ПРІОРИТЕТІВ

Статтю присвячено визначенню та обґрунтуванню пріоритетних аспектів у формуванні готовності майбутніх учителів початкової освіти до професійного саморозвитку крізь призму концепції Нової української школи.

Акцентовано на суттєвому коригуванні цілей та змісту вищої педагогічної освіти, зокрема: мотивації на активне самопізнання, саморозвиток; володіння засобами творчого вдосконалення змісту і засобів своєї професійної діяльності, особистісно-професійного самовираження й самоактуалізації; пошук та розкриття внутрішнього потенціалу саморозвитку; відкриття культурологічних засобів самовдосконалення особистості майбутнього вчителя, що є взірцем високої духовної та педагогічної культури.

Наголошено на тому, що професійне навчання майбутніх учителів початкової школи відповідно до положень концепції Нової української школи передбачає підготовку творчих і відповідальних педагогів, вчителів – агентів змін, лідерів, фасилітаторів зі сформованим холістичним мисленням, умотивованих до особистісно-професійного зростання, що активно виражають власну фахову думку, здатних до вироблення власних позицій і переконань, постановки життєвих цілей щодо самоствердження, самопобудови, самовдосконалення й самореалізації.

За авторською позицією професійний саморозвиток майбутнього вчителя початкової школи презентовано як процес активного створення особистістю, котра розвивається, життєвих відносин, визначення свого «професійного життєвого простору», умов і перспектив для її подальшого вдосконалення.

Визначено, що формування готовності студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» до професійного саморозвитку розглядається через побудову мегайнформаційного, гуманно розвивального, ціннісно орієнтованого освітнього середовища активно пошукового характеру, спрямованого на безперервну розвивальну взаємодію студента, що передбачає якісну самозміну, пробудження відчуття потреби й здатності до самонавчання, прагнення до рефлексії, саморегуляції та самооновлення, спонукання до управління самостійною роботою, свідомо формуючи індивідуальну особистісно-професійну траєкторію власного розвитку.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутній учитель початкової освіти, освітнє середовище, професійний саморозвиток.

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена радикальними та широкоформатними освітніми трансформаціями, орієнтованими на пошук якісно нових конструктивних підходів в оновленні та модернізації вищої педагогічної школи, яка має підготувати інноваційну особистість вчителя початкової освіти, здатного до цілеспрямованого, планомірного і систематичного ціннісного професійного зростання та самореалізації.

Спрямованість професійної педагогічної освіти на кінцевий результат – гармонійний розвиток особистості учня, успішна його соціалізація, зокрема: розвиток креативних здібностей, активізація готовності до свідомого життєвого вибору, відповідаль-

ності, самостійності, наполегливості, підприємливості, здатності до самовдосконалення і навчання впродовж життя.

Квінтесенцією серед ключових компетентностей, якими має опанувати майбутній учитель початкової школи – уміння навчатися впродовж життя має пріоритетне значення, необхідність оновлення якої задекларовано в нормативно-правових документах найвищого рівня, як-от: Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») (1993 р.); Державна програма «Вчитель» (2002 р.); Закони України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), Національна рамка кваліфікацій (2011 р.); Національна стратегія розвитку освіти в Україні на

2012-2021 рр. (2012 р.); Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти (2013 р.); Концепція «Нова українська школа» (2016 р.); Державний стандарт початкової освіти (2018 р.).

У кожному з цих документів наголошується на тому, що сучасній українській школі потрібен вчитель, який здатний швидко адаптуватися до нових умов суспільства, гнучко перебудовувати та активізувати власні потенції, з наявністю фундаментальної здатності бути активним суб'єктом власного професійного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Особливо важливими в цьому ракурсі є наукові доробки, які становлять основні теоретичні положення дослідження:

– концептуальні засади професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів (Н. Бібік, О. Біда, В. Бондар, Н. Кічук, О. Комар, А. Крамаренко, М. Марусинець, І. Підласий, Р. Пріма, О. Савченко, О. Федій, Л. Хомич, Л. Хоружа, І. Шапошнікова та інші);

– психолого-педагогічні аспекти особистісно-професійного саморозвитку та самовдосконалення (І. Бех, О. Будник, А. Громцева, О. Ігнатюк, І. Зязюн, В. Ковальчук, В. Купрієвич, А. Кучерявий, О. Набока, О. Самсонова, В. Семиченко, А. Смолюк, Т. Сорочан, В. Стрельников, С. Хатунцева, Г. Цветкова, І. Шиманович та інші).

Мета статті – висвітлити й науково обґрунтувати пріоритетні аспекти у формуванні готовності майбутніх учителів початкової освіти до професійного саморозвитку крізь призму концепції Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Системоутворювальним чинником на шляху до оновлення, модернізації та підвищення ефективності освітнього процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів є перегляд його ключових концептів з акцентуванням на формуванні однієї з фахових компетентностей – здатності до саморозвитку, самоосвіти, особистісно-професійного зростання, конкурентоспроможності.

Цінність для нашої роботи мають доробки І. Зязюна з питань вивчення концептуальних засад, моделей, змісту та форм неперервної освіти в галузі наукових досліджень на сучасному етапі розвитку суспільства. Дослідник доводить, що «суть і ціль освіти – людина у постійному розвитку, її духовне становлення, гармонія її відносин з собою й іншими людьми, зі світом; у такий спосіб освіта на державному рівні створює умови розвитку – саморозвитку, виховання – самовиховання, навчання – самонавчання всіх і кожного» [1, с. 582].

Академік В. Андрущенко у статті «Обличчям до школи» обґрунтував деякі узагальнення, а також визначив можливості їх реалізації у вітчизняному освітньому просторі. Так, автор наголошує: «Майбутні інновації мають відтворювати стан-

дарту рекомендацій Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей ціложиттєвої освіти: вільне спілкування державною мовою, володіння іноземними мовами; математична грамотність; соціальні та громадянські компетентності; підприємливість; уміння навчатись упродовж життя» [2, с. 9]. Й додає: «Один з аспектів підготовки базується на постійному самовдосконаленні вчителя, збагаченні знаннями, розширенні загального кругозору, наукової картини світу, високої світоглядної культури. Компетентність і постійне самовдосконалення є альфа та омега ефективності діяльності вчителя. Якщо ж він відстає від новітніх досягнень науки та суспільної практики, не прагне до самоудосконалення, то його слабкі сторони відразу стануть помітними й перетворяться на предмет нищівної критики учнями та батьками. Далі йде відторгнення від учителя, втеча учнів від школи» [3, с. 10].

Таким чином, за авторськими концепціями вищезазначених дослідників, з якими ми повністю погоджуємося, увагу акцентовано на суттєвому коригуванні цілей та змісту вищої педагогічної освіти, зокрема: мотивації на активне самопізнання, саморозвиток; володіння засобами творчого вдосконалення змісту і засобів своєї професійної діяльності, особистісно-професійного самовираження й самоактуалізації; пошук та розкриття внутрішнього потенціалу саморозвитку; відкриття культурологічних засобів самовдосконалення особистості майбутнього вчителя, що є взірцем високої духовної та педагогічної культури тощо.

Контурноокреслені позиції віддзеркалюють авторське бачення щодо побудови та створення внутрішньоуніверситетського освітнього середовища, орієнтованого на умотивовану, відрефлексовану на основі самопізнання, самовизначення й самоконтролю, постійну напружену діяльність людини, спрямовану на самовдосконалення своїх природних та духовних якостей, на розвиток творчого особистісного потенціалу, дивергентного мислення, на моделювання власного способу життя в контексті культури та соціального розвитку, на самореалізацію творчих здібностей у процесі життєтворення.

Наслідком цих явищ є професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи відповідно до положень концепції Нової української школи: творчих і відповідальних педагогів, учителів – агентів змін, лідерів, фасилітаторів зі сформованим холістичним мисленням, умотивованих до особистісно-професійного зростання, що активно виражають власну фахову думку, здатних до вироблення власних позицій і переконань, постановки життєвих цілей щодо самоствердження, самопобудови, самовдосконалення й самореалізації.

У ракурсі викладеного вище стає зрозумілим, що головним джерелом якісної зміни освіти є

радикальна модернізація підготовки *нового* вчителя. Так, неможливо уявити організацію освітнього процесу студентів без індивідуалізації та диференціації як важливого чинника результативної навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів початкової школи. Особистісна орієнтація зазначеного процесу викликана необхідністю екофасилітативної підтримки споконвічного природного прагнення людини до вершин її фахової майстерності, до вершин акме. Квінтесенцією професійної майстерності є акмеїстичні устремління фахівця, які не можуть реалізуватися без створення ціннісно-особистісного простору професійної взаємодії. Сама людина, її особистість стає цінністю, а це положення є фундаментальним у педагогіці організації життєвого простору особистості майбутнього вчителя. Тобто, виникає замкнуте коло, безліч переплетінь, і тому важко здійснити чітке розмежування сфер впливу засобів і методів, шляхів, характерних для певного окремого підходу у здійсненні цілеспрямованого формувального впливу на підготовку студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» до професійного саморозвитку.

На думку А. Маркової, ознаками суб'єктності є такі «параметри активності» особистості професіонала: активне орієнтування (у новій ситуації, матеріалі); усвідомлення (сфери та структури своєї діяльності, якостей особистості, етапів життєвого шляху); ініціатива, самостійне цілепокладання, планування, запобігання; інтенсивна включеність у діяльність; прагнення до саморегуляції (самоконтролю, самокорекції, самокомпенсації), володіння прийомами саморегуляції; усвідомлення суперечностей свого розвитку, їх усунення, забезпечення балансу та гармонії; постійне налаштування на саморозвиток і самооновлення; прагнення до самореалізації та творчого створення; інтеграція свого професійного шляху, структурування та впорядкування свого професійного досвіду й досвіду інших [4].

Професійний саморозвиток, як зазначають А. Деркач та В. Дьячков, – це процес формування особистості, орієнтованої на високі професійні досягнення. Це процес формування професіоналізму особистості й діяльності, здійснюваний у саморозвитку, професійних взаємодіях [5]. Це визначення констатує прогресивний характер такого розвитку, оскільки, з позиції О. Бодальова [6], прогрес особистісного зростання означає: зміну мотиваційної сфери особистості, в якій сильніше, ніж раніше, починають знаходити своє відбиття загальнолюдські цінності; зростання вміння на рівні інтелекту планувати, а надалі й втілювати на практиці саме ті діяння й робити ті вчинки, що відповідають духу зазначених цінностей; появу більшої здатності мобілізувати себе на подолання труднощів об'єктивного характеру, які

заважають виявляти самостійність і здійснювати діяння відповідно до цих цінностей; більш об'єктивне оцінювання своїх сильних і слабких сторін та рівня своєї готовності до нових, складніших діань і відповідальних вчинків.

Отже, погоджуючись з міркуваннями вчених, доходимо висновку: професійний саморозвиток майбутнього вчителя початкової школи постає як процес активного створення особистістю, котра розвивається, життєвих відносин, визначення за їх допомогою свого «професійного життєвого простору», умов і перспектив для її подальшого вдосконалення. Особистість педагога, яка постійно саморозвивається й самоактуалізується, свідомо формує перспективну стратегію свого майбутнього професійного життя, де визначальним є проблемне ставлення до довілля, інших людей і самого себе, яке, зі свого боку, звільняє особистість від безпосередньої дійсності й допомагає їй ставати творчим суб'єктом своєї професійної життєдіяльності. У зв'язку з цим особливістю особистості педагога, яка саморозвивається й самоактуалізується, стає чіткіше усвідомлення складників її майбутнього професійного життя як суб'єктивної реальності: навколишнього середовища, професійної культури та її власного внутрішнього світу, внаслідок чого відбувається сходження з адаптивного типу в реалізації нею своїх професійних відносин як наслідок «професійного відтворення» до перетворювальної – професійної життєтворчості.

Процес формування цілісної особистості майбутнього вчителя початкових класів, який був би суб'єктом свого життєздійснення й самопобудови виглядає досить перспективним у відповідному освітньому середовищі, що створює умови для розвитку цілераціонального мислення педагога, творчого потенціалу, активної дослідницької позиції, що є, своєю чергою, унікальною основою для самоактуалізації як вищої форми його саморозвитку.

З огляду на наведені вихідні положення, визначимо сили, які, на нашу думку, зумовлюють продуктивне та дієве протікання процесу підготовки студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» до професійного саморозвитку. Насамперед, одним із концептуальних підходів є створення мегаінформаційного, гуманно розвивального, ціннісно-орієнтованого освітнього середовища, спрямованого на безперервну розвивальну взаємодію викладача і студента. Таке середовище має стати спонукальним механізмом, рухом до центрації свідомої якісної самозміни самого себе, яке є головним внутрішнім джерелом особистісно-професійного саморозвитку кожного майбутнього вчителя. Водночас цей процес у своїй розвиненій формі здійснюється як поліпланове і поліваріативне спілкування, а вирішальна роль у ньому належить мовленнєвій взаємодії.

Слід зазначити, що особистісно-розвивальна функція суб'єкт-суб'єктного спілкування в освітньому процесі є тією домінантою, за якої педагогічний діалог постає як взаємодія, виражена у слові морально-ціннісних позицій співрозмовників: викладача і студентів. Таке спілкування матиме особистісно перетворювальний сенс за вимог побудови продуктивного педагогічно розвивального діалогу морально-духовної спрямованості, що надаватиме глибоке задоволення кожному з учасників комунікації.

Тому одним із ключових пріоритетів у процесі формування готовності майбутніх учителів початкових класів до професійного саморозвитку у фаховій підготовці виступає духовна культуродомінантність професійно-педагогічного спілкування на моральних засадах.

У цьому контексті особливої значущості набуває інтеграційний чинник трикомпонентної структури професійно-педагогічного спілкування (на рівні соціального пізнання, емоційного ставлення та на поведінковому рівні), який виявляється в:

– наявності довіри як вершини комунікації, що ґрунтується на взаємній повазі, культурі та емоційному контакті;

– міжособистісному спілкуванні діалогічного типу, за якого студенти свідомо опановують технології професійного саморозвитку, перетворюючи їх на відповідну особистісно-професійну цінність як регулятора своєї поведінки, як особистісну синтезувальну рефлексію, що видозмінює всю шкалу цінностей майбутнього вчителя;

– гуманно розвивальній орієнтації суб'єктів професійного навчання: готовність до нового альтернативного мислення і дії, імпровізації, зорієнтованість на вищий рівень власного розвитку тощо;

– морально-духовній спрямованості на співрозмовника: розуміння, прийняття й повага до особистості майбутнього фахівця, породжуючи в ньому, тим самим, почуття впевненості, особистісної значущості й цінності;

– ціннісно-смысловій спрямованості предметної діяльності особистості, утвердження особистісно розвивальної самопобудови, самоактуалізації та самоорієнтації тощо.

Поряд зі створенням такого гуманно розвивального середовища активно-пошукового характеру у закладах вищої освіти передбачається активізація, стимулювання та зорієнтованість майбутніх учителів початкової освіти на особистісно-професійний саморозвиток на постійній основі.

Досліджуючи проблему зорієнтованості студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» на фундаментальну властивість особистості – самоорганізацію, основними завданнями ми визначили: активізацію мотиваційних ресурсів особистості кризь призму її ціннісно-смыслові сфери;

сформованість образу майбутньої професійної діяльності, уявлень і перспектив життєвої стратегії; створення й побудову професійних прогнозів (самооцінка реалізації життєвих цілей, активізація особистісних резервів засобами самовдосконалення і самоосвіти, аналіз потреб у професійному саморозвитку, самопроєктування власного життєвого шляху, альтернативна та смислова організація прогностичної діяльності тощо).

Висновки. Отже, підсумовуючи зазначимо: пріоритетна роль у становленні майбутнього вчителя початкової школи як фахівця-професіонала, як самоактивного відповідального суб'єкта з його готовністю до професійного саморозвитку на постійній основі відводиться саме закладам вищої освіти.

Авторська стратегія *формування готовності студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» до професійного саморозвитку* розглядається нами через побудову мегаінформаційного, гуманно розвивального, ціннісно орієнтованого освітнього середовища активно пошукового характеру, спрямованого на безперервну розвивальну взаємодію студента, що передбачає якісну самозміну, пробудження відчуття потреби й здатності до самонавчання, прагнення до рефлексії, саморегуляції та самооновлення, спонукання до управління самостійною роботою, свідомо формуючи індивідуальну особистісно-професійну траєкторію власного розвитку.

Список використаної літератури:

1. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії : монографія. Черкаси : Вид. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
2. Андрущенко В. Обличчям до школи. *Вища освіта України*. 2018. № 4. С. 5–14.
3. Андрущенко В. Вчитель XXI століття : нова стратегія Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. *Вища освіта України*. 2016. № 4. С. 5–14.
4. Маркова А.К. Психологія труда учителя. Москва : Просвещение, 1993. 265 с.
5. Деркач А.А. Взаимосвязь структурных компонентов состояния психологической готовности студентов к педагогической деятельности. *Психолого-педагогические проблемы взаимодействия учителя и учащихся*. Москва : НИИ ОП, 1980. С. 141–149.
6. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека : характеристики и условия достижения. Москва : Флинта-Наука, 1998. 230 с.
7. Тимошенко Н., Власюк О., Дараган Т. Освіта упродовж життя – головна тенденція розвитку сучасної освіти. *Вища школа*. 2018. № 7-8. С. 28–35.
8. Андрущенко В. Суспільство і школа в умовах соціальних змін. Київ, 2018. 247 с.

Sushchenko L., Zubtsova Yu. Professional Self-Employment of the Future Teacher of Personal Education: Harmonization of Priorities

The article is devoted to the definition and substantiation of the priority aspects in the training of future teachers of elementary education to professional self-development through the prism of the concept of the New Ukrainian School.

The emphasis is on substantially correcting the goals and content of higher pedagogical education, in particular: motivation for active self-knowledge, self-development; possession of means of creative improvement of the content and means of his professional activity, personal and professional self-expression and self-actualization; search and disclosure of internal self-development potential; the discovery of culturological means of self-improvement of the personality of the future teacher, which is an example of a high spiritual and pedagogical culture, etc.

It is emphasized that the professional training of future primary school teachers in accordance with the provisions of the concept of the New Ukrainian School envisages the training of creative and responsible teachers, teachers of change agents, leaders, facilitators with formed holistic thinking, motivating to personal and professional growth, actively expressing their own professional opinion capable of developing their own positions and beliefs, setting goals of life for self-affirmation, self-building, self-improvement and self-realization.

By author's position, the professional self-development of the future teacher of elementary school emerges as an active process of creating an emerging person, life-affairs, identifying with their help their «professional living space», creating conditions and prospects for further improvement.

It is determined: the formation of the readiness of students of the specialty 013 «Primary education» for professional self-development is considered through the construction of a mega-information, humanely developing, value-oriented educational environment, actively seeking character, aimed at the continuous development of the interaction between the teacher and the student, which involves a qualitative self-change of oneself, the awakening of a sense of need and the ability to self-education, the desire for reflection, self-regulation and self-renewal, the incentive to self-management, creating individual personal and professional trajectory of its development.

Key words: *professional training, future teacher of the elementary school, educational environment, professional self-development.*